

Lidská práva

5

1. LIDSKÁ PRÁVA

1.1 POJEM A JEHO VYMEZENÍ

Lidská práva jsou normy upravující práva a postavení člověka v demokratické společnosti a právním státu. Určují vztahy mezi státem a jeho obyvateli i mezi jeho obyvateli navzájem. Jejich cílem je zajistit svobodný rozvoj člověka v mezilidských vztazích při zachování jeho důstojnosti, rovnosti a vzájemného respektu.

vymezení

Vedle pojmu „lidských práv“ se dnes často používá i pojem „základní práva“. Zatímco „lidská práva“ se používají spíše v oblasti filosofické a politické a značí cíle a principy, ke kterým se směřuje, „základní práva“ se chápou jako právně upravená, a tudíž závazná práva, ze kterých vznikají lidem nároky vůči státní moci.

Lidská práva se rovněž někdy dělí na „práva“ a „svobody“. Pojem „právo“ se spojuje s nárokem primárně na určité plnění ze strany státu. Naopak pojem „svoboda“ vyjadřuje určitý autonomní prostor jednotlivce, který má být respektován a chráněn před zásahy státu. Hranice však není nijak ostrá. Výraz „právo“ je pak používán jako zastřešující pojem.

1.2 VLASTNOSTI A FUNKCE LIDSKÝCH PRÁV

Základní vlastnosti lidských práv jsou:

- » univerzalita,
 - patří každému člověku na základě jeho lidství,
 - stát je neuděluje, jen uznává ve svém právu,
- » nezadatelnost – člověku jsou vrozená a nemůže je ztratit,
- » nezczitelnost – člověk se jich nemůže vzdát či přenést je na jiné osoby,
- » nepromlčitelnost – člověk neztrácí právo je mít, i když je momentálně nevyužívá,
- » nezrušitelnost – stát je nemůže zrušit.

základní vlastnosti

Funkce lidských práv a z nich plynoucí povinnosti státu lze shrnout následovně:

funkce

FUNKCE	POVINNOST	FORMA PLNĚNÍ
obránná	respektovat	nezasahovat do práv, pokud to není nezbytné
ochraná	chránit	chránit nositele práv před zásahy do jejich práv
plnící	naplňovat	vytvářet podmínky pro výkon a užívání práv v praxi

Soulad s lidskými právy se projevuje v následujících sférách:

- » obsahový soulad právních předpisů,
- » aplikace právních předpisů státními orgány,
- » interpretace právních předpisů soudy.

1.3 TYPY A KATEGORIE LIDSKÝCH PRÁV

kategorie

Základní kategorie lidských práv jsou následující

- (1) **osobní/občanská práva** – právo na život, zákaz mučení a nucených prací, právo na ochranu soukromí, svoboda víry, myšlení, pobytu, pohybu, právo na soudní ochranu atd.,
- (2) **politická práva** – právo volební, shromažďovací, sdružovací, svoboda projevu atd.,
- (3) **hospodářská práva** – právo na práci a na spravedlivé pracovní podmínky, právo na stávku,
- (4) **sociální práva** – právo na hmotné zabezpečení, právo na bydlení, právo na ochranu zdraví,
- (5) **kulturní práva** – právo na vzdělání, právo na přístup ke kultuře a výsledkům výzkumu.

generace

Generace lidských práv (dle koncepce českého exilového právníka Karla Vašáka):

Práva první generace jsou považována za ta nejzákladnější a nejvíce hodná ochrany. Naopak práva druhé generace bývají často považována za pouhé politické cíle či principy, u kterých si stát může sám určovat míru jejich naplňování v závislosti na svých ekonomických možnostech. Práva třetí generace pak často dosud nemají žádné právní zakotvení. Proti tomuto přístupu však stojí principy nedělitelnosti a provázanosti všech práv a jejich stejném významu a hodnotě. Člověk potřebuje pro svůj naplněný život všechna lidská práva, a stát by měl chránit a naplňovat všechna práva stejně efektivně a neměl by některé upřednostňovat před jinými.

1.4 MOŽNOSTI OMEZENÍ A ZÁSAHU DO LIDSKÝCH PRÁV

Primárním cílem lidských práv je vždy dosáhnout jejich maximálního možného naplnění. V praxi to většinou není možné. Lidská práva často vstupují do konfliktu s jinými veřejnými zájmy jako

- » ochrana národní či veřejné bezpečnosti,
- » ochrana veřejného pořádku a předcházení zločinnosti,
- » ochrana veřejného zdraví nebo morálky.

Lidská práva jedněch osob rovněž často vstupují do konfliktu s lidskými právy jiných osob. Každý má přitom rovné právo na ochranu svých práv.

Z hlediska možnosti omezení rozlišujeme:

- » práva relativní = omezitelná (většina lidských práv),
- » práva absolutní = neomezitelná za žádných podmínek,
 - zákaz mučení a krutého či nelidského zacházení nebo trestání
 - zákaz otroctví a nucených prací.

Lidská práva relativní lze omezit či do nich zasáhnout při splnění následujících podmínek:

- » zásah či omezení jsou povoleny zákonem a pohybují se v jeho mezích,
- » zásah či omezení sledují určitý legitimní cíl,
- » zásah či omezení jsou přiměřená a nezbytná v demokratické společnosti, tj.
 - při omezování lidského práva musí být šetřena jeho podstata a smysl,
 - omezující právo či veřejný zájem musí být v dané situaci důležitější,
 - pozitiva vzešlá z omezení musí převažovat nad negativy.

1.5 OCHRANA LIDSKÝCH PRÁV

Ochrana lidských práv se v praxi řídí dokumenty, které:

- (1) vymezují jednotlivá práva v podobě základních práv, a tak z nich vytváří
 - a) právní nároky pro jednotlivce,
 - b) právní závazky pro státy a jejich orgány,
- (2) formulují mechanismy na jejich zajištění a ochranu, které mají podobu
 - a) mechanismů soudních, které vydávají závazná rozhodnutí,
 - b) mechanismů nesoudních, které vydávají nezávazná doporučení a názory.

1.5.1 Ochrana na vnitrostátní úrovni

V České republice je hlavním lidskoprávním dokumentem Listina základních práv a svobod z roku 1991. Listina je součástí ústavního pořádku, a právní předpisy i jednání státních orgánů tak musí být vždy v souladu s ní. Listina obsahuje poměrně komplexní katalog všech hlavních skupin práv popsanych výše.

Základním mechanismem ochrany lidských práv v České republice je obecné soudnictví. Podle Ústavy České republiky jsou základní práva pod ochranou soudní moci. Soudy tak musí rozhodovat tak, aby respektovaly lidská práva a poskytovaly jim účinnou ochranu. Nad nimi pak funguje Ústavní soud jako speciální soudní orgán ochrany ústavnosti včetně základních práv. Ústavní soud tak může přezkoumávat soulad právních předpisů s ústavním

střet s veřejným
zájmem

práva relativní a práva
absolutní

ochrana

vnitrostátní ochrana

Listina základních
práv a svobod

pořádkem včetně základních práv, přičemž rozporné předpisy či ustanovení může zrušit. Druhým je pak ústavní stížnost jednotlivce proti rozhodnutím porušujícím jeho práva, která mohou vést ke zrušení takových rozhodnutí.

mezinárodní ochrana

1.5.2 Ochrana na mezinárodní úrovni

Na mezinárodní úrovni zajišťují ochranu lidských práv různé mezinárodní organizace. Na globální úrovni je to především Organizace spojených národů (OSN), která má ochranu lidských práv jako jeden ze svých základních cílů. Další organizace fungují i na regionální úrovni (Evropa, Amerika, Afrika). V Evropě je to konkrétně Rada Evropy založená v roce 1949.

Všeobecná deklarace lidských práv

Všechny tyto organizace následně přijaly dokumenty, kterými se snaží jednotlivá práva upravit a vymezit. Jako první takový dokument přijalo Valné shromáždění OSN v roce 1948 Všeobecnou deklaraci lidských práv, která v celkem 30 článcích obsahuje komplexní výčet práv a svobod. Jde sice o nezávazný politický dokument, který však má výraznou sílu neformální a slouží jako mezinárodní standard a vzor pro všechny následné dokumenty.

Následně organizace přijaly již závazné úmluvy, které obsahují konkrétní práva, které státy jako jejich signatáři zavazují na svém území chránit a uvádět v život. Úmluvy následně obsahují i mechanismy pro kontrolu plnění těchto jejich závazků. Tyto mechanismy mohou mít formu podávání zpráv států o plnění svých závazků anebo posuzování stížností jednotlivců nebo skupin. Jejich výstupy pak mohou mít podobu závazných rozhodnutí anebo nezávazných doporučení.

Evropský soud pro lidská práva

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

V současnosti je jediným mechanismem vydávajícím závazná rozhodnutí Evropský soud pro lidská práva. Ten může posoudit možná porušení Evropské úmluvy o lidských právech členskými státy a v případě porušení může dotčenému státu uložit finanční kompenzaci a provést opatření k zabránění budoucího porušení Úmluvy.

Státy mají mezinárodněprávní závazek respektovat a naplňovat rozsudky soudu a přijmout veškerá nutná opatření k zamezení opakování zjištěného porušení práv. To v praxi znamená vyplacení určené kompenzace a dále přijetí či změnu právní úpravy či správní praxe.¹⁾ Plnění rozsudku pak kontroluje Výbor ministrů jako hlavní výkonný orgán Rady Evropy. Státy jsou mu povinny předkládat pravidelné zprávy o přijímaných opatřeních, které Výbor následně hodnotí.

Ostatní mechanismy OSN a Rady Evropy již nemají primárně soudní povahu. Fungují v podobě různých výborů a jejich úkolem je:

- (1) hodnocení zpráv států o plnění svých závazků plynoucích z dané úmluvy a následné formulování doporučení, jak mají státy své závazky plnit lépe,

¹⁾ Pro každý stát jsou primárně závazné rozsudky týkající se jeho samého. Nicméně v souladu s principem právní jistoty soud podobné případy posuzuje podobně i vůči dalším státům. Pro každý stát je tak přinejmenším relevantní a ve výsledku de facto závazná judikatura soudu jako celku.

- (2) vydávání obecných komentářů k jednotlivým právům a otázkám k sjednocení výkladu příslušných smluv,
- (3) posuzování individuálních či skupinových podání na porušení přiznaných práv.

Výstupy jejich práce v podobě doporučení, komentářů či názorů sice nemají primárně právně závaznou povahu a nejsou vynutitelné. Jsou však součástí závazků státu, respektovat, chránit a naplňovat smlouvou přiznaná práva. Stát by tedy v jejich rámci měl rovněž plnit daná doporučení a respektovat dané názory. V tomto směru tedy i jejich závěry mají určitou právní závaznost.

Specifickým dokumentem je Listina základních práv Evropské unie z roku 2000. Jde o lidskoprávní katalog Evropské unie, který je závazný pro orgány Evropské unie a členské státy při uplatňování práva Evropské unie:²⁾

Obsahuje komplexní výčet práv a svobod rozdělený do šesti hlav – důstojnost, svoboda, rovnost, solidarita, občanská práva a spravedlnost.

Listina je využívána Soudním dvorem Evropské unie při kontrole souladu evropského práva i práva členských států s primárním právem Evropské unie, jehož je součástí, byť jeho primárním úkolem není dohled nad jejím naplňováním.

Dokument	Rok přijetí	Systém	Obsah	Mechanismus
Všeobecná deklarace lidských práv	1948	OSN	Všechny kategorie práv	Není
Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a dodatkové protokoly	1950	Rada Evropy	osobní/občanská a politická práva	Evropský soud pro lidská práva
Evropská sociální charta	1961	Rada Evropy	hospodářská, sociální a kulturní práva	Evropský výbor pro sociální práva
Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace	1965	OSN	zákaz všech forem rasové diskriminace	Výbor pro odstranění rasové diskriminace
Mezinárodní pakt o občanských a politických právech	1966	OSN	osobní/občanská a politická práva	Výbor pro lidská práva
Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech	1966	OSN	hospodářská, sociální a kulturní práva	Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva
Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen	1979	OSN	zákaz diskriminace a práva žen	Výbor pro odstranění diskriminace žen
Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání	1984	OSN	zákaz mučení a špatného zacházení a jejich postih	Výbor proti mučení
Úmluva o právech dítěte	1989	OSN	práva dítěte	Výbor pro práva dítěte
Úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin	1990	OSN	práva migrujících pracovníků	Výbor pro migrující pracovníky
Úmluva o právech osob se zdravotním postižením	2006	OSN	práva osob se zdravotním postižením	Výbor pro práva osob se zdravotním postižením
Mezinárodní úmluva o ochraně všech osob před nuceným zmizením	2010	OSN	zákaz nuceného zmizení a jeho postih	Výbor pro nucená zmizení

Listina základních
práv Evropské unie

Soudní dvůr Evropské
unie

přehled
mezinárodních
dokumentů
a mezinárodních
smluv

²⁾ Je tedy primárně vázána na kompetence Evropské unie a na věci, o kterých může rozhodovat.

2. ROVNOST A ZÁKAZ DISKRIMINACE

2.1 POJEM A JEHO VYMEZENÍ

Rovnost je spolu se svobodou a lidskou důstojností jedním ze základních principů moderní demokratické společnosti.

„Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech“

čl. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 1 Všeobecné deklarace lidských práv

vymezení

Rovnost se vždy vztahuje k

- (1) určitému člověku, resp. skupině osob, které jsou nositeli nějaké společné charakteristiky (etnicita, pohlaví, věk, jazyk apod...) = rovnost A vůči B,
- (2) určité otázce či problému, nejčastěji přístupu k určitému právu či statku (zaměstnání, služby, sociální podpora) = rovnost v přístupu k...

Rovnost tak nikdy není absolutní (tj. všichni nemusí mít nutně stejný přístup ke všemu), avšak vždy pouze relativní kategorie (cílem je odstranění nedůvodných a nepřijatelných rozdílů).

formy

Formy rovnosti:

- (1) Formální rovnost je rovnost v přístupu = se stejnými případy musí být zacházeno stejně a s rozdílnými rozdílně.

Rovnost před zákonem = zákony musí dopadat stejně na všechny případy, kterých se týkají, a při jejich aplikaci nesmí být mezi adresáty práva nijak rozlišováno.

- (2) Materiální rovnost je rovnost v praxi = nejde o obsah pravidla, ale jeho praktický dopad.

Pokud stejné pravidlo dopadá na různé srovnatelné skupiny v praxi rozdílně, je nutné je upravit tak, aby i jeho dopad byl v praxi stejný.

Materiální rovnost pak může mít podobu:

- (1) rovnosti příležitostí = všichni by měli mít stejné příležitosti na počátku, tj. na startovní čáře, aby měli stejnou šanci dosáhnout na dané právo či statek,
- (2) rovnost výsledků = všichni by měli mít stejné výsledky na konci, tj. v cíli, aby měli stejně dobrý přístup k danému právu či statku

diskriminace

Diskriminace = nelegitimní rozlišování osob

- (1) na základě právem zakázaného důvodu a

(2) v právem zakázaných oblastech.

Zákaz diskriminace chrání lidskou důstojnost a autonomii jednotlivce. Cílem je umožnit každému jednotlivci svobodný rozvoj ve společnosti. Neznamená to, že by měl na všechno právo a musel ve výsledku všeho dosáhnout. Jeho životní cesta bude určitě nadále záviset na jeho rozhodnutí, výchově, talentu, vzdělání, nasazení apod. Nicméně jeho práva a rozvoj nesmí být omezeny na základě důvodů, které jsou často základem jeho osobní identity a společenského vnímání a on sám je nemůže nijak ovlivnit či změnit nebo to po něm nelze požadovat. Tyto důvody také nejsou nijak relevantní pro jeho společenské hodnocení.

Zakázané diskriminační důvody:

- » „rasa“³⁾ /etnicita/národnost/barva pleti,
- » státní příslušnost/národnostní původ/rod/jazyk,
- » náboženství/víra/přesvědčení,
- » politické nebo jiné smýšlení,
- » majetek/sociální původ/příslušnost,
- » pohlaví/gender/genderová identita,
- » věk,
- » zdravotní postižení,
- » sexuální orientace.

zakázané
diskriminační důvody

Základní formy diskriminace:

- » **přímá diskriminace:**
 - méně příznivé zacházení s jednou osobou než s jinou
 - ve srovnatelné situaci
 - z důvodu, který je právem zakázán:
 - odmítnutí pronajmout byt romskému uchazeči,
 - rozdílná mzda pro ženy a muže za stejnou práci.
 - » **nepřímá diskriminace**
 - méně příznivé zacházení s jednou osobou než s jinou,
 - ve srovnatelné situaci,
 - na základě zdánlivě neutrálního pravidla, které však vede k rozlišování z důvodu, který je právem zakázán:
 - plošný zákaz vstupu se psem do veřejných míst včetně asistenčních psů,
 - neumožnění práce na částečný úvazek, což je častěji využíváno ženami.
- Nepřímou diskriminací však lze obhájit, pokud je
- objektivně odůvodněna legitimním cílem a
 - prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné.

základní formy
diskriminace

Pozitivní diskriminace = rozlišování k zajištění rovného přístupu znevýhodněné skupiny k určitému statku (vyrovnání příležitostí, odstranění bariér, vyhrazení míst):

- » odstranění bariér pro osoby se zdravotním postižením,
- » zvýhodnění žen či etnických menšin v přístupu ke vzdělání či zaměstnání,
- » vyhrazení míst např. v politických orgánech pro ženy či příslušníky národnostních menšin.

pozitivní diskriminace

³⁾ Pojem „rasa“ je vědecky překonaný pojem, v právu se nicméně používá zejména z toho důvodu, aby chánil ty, kteří bývají diskriminováni např. z důvodu rasových předpokladů.

Takové odlišné zacházení může naopak znevýhodňovat příslušníky ostatních skupin anebo na ně klást zvýšené nároky. Je však odůvodněno prospěchem, který má přinést znevýhodněné skupině. Důležité je vyvážit míru upřednostnění příslušníka znevýhodněné skupiny s mírou znevýhodnění jiných. Při přístupu k zaměstnání tak např. nesmí zvýhodnění vést k upřednostnění osoby, která má nižší personální kvality než další uchazeči. Podobně opatření ve prospěch osob se zdravotním postižením nesmí být nepřiměřeně nákladné či komplikované.

2.2 PRÁVNÍ ÚPRAVA ZÁKAZU DISKRIMINACE

2.2.1 Mezinárodní právo

Zákaz diskriminace je obsažen v naprosté většině mezinárodních úmluv a dokumentů věnujících se lidským právům:

- » Všeobecná deklarace lidských práv – čl. 2 a 7,
- » Mezinárodní pakt o občanských a politických právech – čl. 2 odst. 1,
- » Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech – čl. 2 odst. 2,
- » Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod – čl. 14,
- » Listina základních práv Evropské unie – čl. 20 a 21.

V těchto úmluvách většinou je ustanovení zakazující diskriminaci tzv. ustanovením akcesorickým. To znamená, že se uplatní v kombinaci s jiným právem nebo svobodou, které musí být přiznáno bez jakékoliv diskriminace. Výčet diskriminačních důvodů bývá různý a většinou otevřený, takže se uznávají i důvody výslovně neuvedené (např. zdravotní postižení, věk či sexuální orientace).

Vedle toho existují i speciální mezinárodní úmluvy věnující se zákazu diskriminace z jednoho specifického důvodu:

- » Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965),
- » Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979),
- » Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (2006).

Tyto úmluvy se většinou věnují diskriminaci a právům určité konkrétní skupiny a obsahují ustanovení, která mají její diskriminaci odstranit a zajistit jí přístup ke všem právům na rovném základě s ostatními.

2.2.2 Právo Evropské unie

Rovnost a zákaz diskriminace jsou jako jedny ze základních principů Evropské unie zakotveny již v primárních smlouvách:

„Evropská unie je založena na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobody, demokracie, rovnosti, právního státu a dodržování lidských práv, včetně práv příslušníků menšin. Tyto hodnoty jsou společné členským státům ve společnosti vyznačující se pluralismem, nepřipustností diskriminace, tolerancí, spravedlností, solidaritou a rovností žen a mužů.“

čl. 2 Smlouvy o Evropské unii

Rovnost a zákaz diskriminace jsou pak předmětem i celé Hlavy III Listiny základních práv Evropské unie. Ta obsahuje nejen princip rovnosti před zákonem a zákaz diskriminace z širokého výčtu důvodů, ale i např. princip kulturní, náboženské a jazykové rozmanitosti, rovnost žen a mužů, práva dítěte, práva starších osob a začlenění osob se zdravotním postižením. Tím má být zajištěno, že právní předpisy Evropské unie nebudou nikoho diskriminovat a budou podporovat menšinové a zranitelné skupiny.

Vedle toho čl. 19 Smlouvy o fungování Evropské unie jí opravňuje přijímat právní předpisy k boji proti diskriminaci na základě pohlaví, rasy nebo etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace. Čl. 157 Smlouvy o fungování Evropské unie jí pak opravňuje věnovat se rovnému zacházení s muži a ženami v otázkách práce a zaměstnání včetně zásady stejné odměny za stejnou práci. Na základě těchto zmocnění Evropské unie přijala řadu směrnic, které pak členské státy včetně České republiky musí převést do svého práva.

2.2.3 Právo České republiky

V právu České republiky je zákaz diskriminace upraven ve dvou základních předpisech. Prvním je **Listina základních práv a svobod**, která kromě výše zmíněného čl. 1 obsahuje čl. 3 odst. 1 ve znění:

„Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“

čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod

Druhým hlavním předpisem je **antidiskriminační zákon** z roku 2009. Ten zakazuje diskriminaci v:

- (1) přístupu a podmínkách výkonu zaměstnání, povolání a samostatné výdělečné činnosti,
- (2) sociálním zabezpečení a přiznání a poskytování sociálních výhod,
- (3) přístupu ke zdravotní péči a jejím poskytování,
- (4) přístupu ke vzdělání a jeho poskytování a
- (5) přístupu a poskytování zboží a služeb, včetně bydlení, pokud jsou nabízeny veřejnosti a z důvodů:
 - a) „rasy“, etnického původu a národnosti,
 - b) pohlaví,
 - c) sexuální orientace,
 - d) věku,
 - e) zdravotního postižení,
 - f) náboženského vyznání, víry či světového názoru,
 - g) v určitých omezených situacích i státní příslušnosti.

česká úprava zákazu
diskriminace

antidiskriminační
zákon

Antidiskriminační zákon v tomto směru kopíruje a implementuje právo Evropské unie popsané výše. Obsahuje i určité výjimky ze zákazu diskriminace stejně jako právní prostředky ochrany před diskriminací. Těmi jsou:

- (1) antidiskriminační soudní žaloba, kterou se lze domáhat
 - a) upuštění od diskriminace,
 - b) odstranění následků diskriminace,
 - c) přiměřeného zadostiučinění včetně náhrady nemajetkové újmy v penězích,
- (2) podnět správnímu orgánu (inspektorát práce, Česká školní inspekce, Česká obchodní inspekce), který může věc prošetřit a uložit pokutu,
- (3) podnět veřejnému ochránci práv jako orgánu pro rovné zacházení, který může žadateli poskytnout pomoc a poradenství.

Veřejný ochránce práv také provádí výzkum a vydává zprávy a doporučení o diskriminaci v České republice.⁴⁾

2.3 PREVENCE (SEXUÁLNÍHO) OBTĚŽOVÁNÍ NA PRACOVÍŠTI

Obtěžování nebo sexuální obtěžování je nežádoucí chování (které má sexuální povahu), jehož záměrem nebo důsledkem je snížení důstojnosti osoby a vytvoření zastrašujícího, nepřátelského, ponižujícího, pokořujícího nebo urážlivého prostředí nebo vyžadování konkrétního chování formou „něco za něco“. **Obtěžování je diskriminace.**

Příklady (sexuálního) obtěžování:

- » systematické a dlouhodobé šikanování, intriky, psychický teror či pomlavy např. s cílem někoho poškodit nebo si něco vynutit, a to ze strany nadřízených zaměstnanců (tzv. bossing), ostatních osob na pracovišti (tzv. mobbing) nebo jednotlivého kolegy (tzv. bullying),
- » jedná se např. o nepodložené kritizování zaměstnance ze strany vedoucího zaměstnance,
- » nepřidělování práce nebo naopak o nařizování nezvládnutelného množství úkolů, nesmyslné práce,
- » či o přidělení pracovního místa odděleně od ostatních zaměstnanců.

Ze strany ostatních zaměstnanců může jít o hromadné pomlouvání, zesměšňování zaměstnance či o jeho úplné vyloučení z kolektivu,

- » fyzický kontakt (osahávání, pokus o sexuální kontakt),
- » slovní útoky (sexuální narážky, nevíтанé komentáře sexuální povahy, erotické vtipy či neslušné nabídky, včetně písemné podoby),
- » nevhodné posunky
- » umísťování erotických předmětů či obrázků na místo přístupné dalším zaměstnancům,

⁴⁾ KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. *Výstupy z činností* [online]. 2024 [cit. 2024-06-02]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/vystupy/>

- » návrhy, výzvy, žádosti osobní povahy (večeře, sex apod.) podmiňující např. ne/zvýšení odměňování / ne/vyslání na prestižní pracovní cestu / ne/složení zkoušky.

3. ROVNOST ŽEN A MUŽŮ

3.1 VÝVOJ SPOLEČENSKÉHO A PRÁVNÍHO POSTAVENÍ ŽEN

V průběhu dějin se postavení žen ve společnosti měnilo. Obecně platí, že většina společností po neolitické revoluci byla patriarchální. Patriarchát je takový společenský systém, v němž muži zauímají nadřazené postavení vůči ženám a v němž jsou vlastnosti a činnosti vnímané jako mužské hodnoceny výše než ty, které jsou vnímány jako ženské.⁵⁾ V současnosti je rovnost žen a mužů jednou ze základních hodnot demokratické společnosti, která je zakotvena v Listině základních práv a svobod a dalších zákonech.

Hnutí za práva žen je dlouhodobým procesem, který se vyvíjel v několika vlnách. Každá vlna se zaměřovala na jiné oblasti a dosáhla různých úspěchů.

- » **první vlna feminismu** - boj za formální rovnoprávnost žen, zejména volebního práva, práva na vzdělání a práva na majetek.
- » **druhá vlna feminismu** - boj za faktickou rovnoprávnost žen, zejména v oblasti reprodukčních práv, postavení žen v rodině a na trhu práce.
- » **třetí vlna feminismu** - boj za rovnoprávnost marginalizovaných a vícečetně znevýhodněných žen, zapojení genderové perspektivy do dalších oblastí společenského života.

geneze feminismu

3.2 ZÁKLADNÍ POJMY A TERMINOLOGIE

Pohlaví je zpravidla vrozené a označuje biologicky dané fyziologické rozdíly mezi muži a ženami.

pojem pohlaví

Gender označuje kategorii odkazující na sociálně a kulturně podmíněné a konstruované rozdíly a charakteristiky, které společnost přisuzuje ženám a mužům, dívkám a chlapcům na základě jejich pohlaví.⁶⁾

pojem gender

⁵⁾ RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. s. 58-59. ISBN 80-246-0525-2

⁶⁾ HAVELKOVÁ, B. *Feminismus, gender a právo*. In: Šimáčková, K., Havelková, B., Špondrová, P. (eds) *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Wolters Kluwer, Praha 2020. str. 51. ISBN 978-80-7598-761-7

genderová role

Genderové role jsou naučené a výrazně se liší napříč rozdílnými lidskými společnostmi a proměňují se v čase. Nejsou přirozenou a neměnnou charakteristikou žen a mužů, ale odráží aktuální stav sociálních vztahů mezi nimi.

genderový stereotyp

Genderové stereotypy jsou zjednodušující a zaujaté představy týkající se vlastností, názorů a rolí žen a mužů ve společnosti, zaměstnání a rodině. Ovlivňují to, jak vnímáme a hodnotíme ženy, muže, včetně jejich rolí a pracovních výkonů.

žena			
biologické pohlaví		genderová role	
starověké Řecko	moderní Řecko	starověké Řecko	moderní Řecko
chromozomy XX	chromozomy XX	nemůže volit	může volit
děloha	děloha	typicky negramotná	typicky gramotná
vaječníky	vaječníky	vlastní ji její otec nebo manžel	legálně nezávislá
estrogen	estrogen	nemůže si vybrat manžela	rozhoduje si sama, koho si vezme
žádný rozdíl		výrazný rozdíl	

Rozdíly mezi biologickým pohlavím a genderovou rolí⁷⁾

Rovnost žen a mužů / genderová rovnost znamená stejnou viditelnost, rovné postavení a účast žen a mužů ve všech sférách veřejného a soukromého života na všech úrovních, včetně rozhodovacích procesů a vedoucích pozic

mezinárodněprávní
úprava

3.3 MEZINÁRODNÍ ÚMLUVY A ZÁVAZKY

CEDAW

Úmluva o ochraně lidských práv
a základních svobod

Pekingská akční platforma

⁷⁾ HARARI, Y. N. *Sapiens: Stručné dějiny lidstva*. Praha: Leda, 2018, s.149. ISBN 978-80-7335-388-9

Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW)⁸⁾ je mezinárodní úmluva, která byla přijata OSN v roce 1979. Úmluva vychází z předpokladu, že pro dosažení plné rovnoprávnosti mezi muži a ženami je nutná změna tradičních úloh mužů a žen ve společnosti i rodině. Úmluva se nezaměřuje jen na oblast veřejného života, ale stanovuje povinnosti státu odstraňovat nerovnosti i v soukromých vztazích.

Hlavní oblasti, které Úmluva pokrývá, jsou následující:

- » **Politický a veřejný život:** Úmluva zakazuje diskriminaci žen v oblasti voleb, veřejného zaměstnání, přístupu k informacím a účasti na kulturním a společenském životě.
- » **Vzdělávání, zdraví a hospodářský život:** Úmluva garantuje ženám právo na vzdělání, zdravotní péči a rovné příležitosti v oblasti zaměstnání.
- » **Rodina a manželství:** Úmluva zakazuje diskriminaci žen v oblasti manželství a rodiny, včetně práva na svobodu rozhodnutí o počtu a době narození dětí.

Úmluva přímo nezmiňuje ochranu žen před domácím a sexuálním násilím. Nicméně Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen konstatoval, že tato povinnost vyplývá z jiných ustanovení úmluvy. Česká republika úmluvu ratifikovala v roce 1982.

Česká republika má v oblasti rovnosti žen a mužů řadu úspěchů, ale stále existují oblasti, v nichž je třeba dosáhnout dalšího pokroku, mj.:

- » rovnoprávnější zastoupení žen ve vedoucích funkcích ve veřejném i soukromém sektoru,
- » zvýšení účasti žen v rozhodovacích procesech,
- » zlepšení postavení žen v oblasti práce a zaměstnání,
- » zlepšení ochrany žen před násilím.

Další významné mezinárodní instrumenty v oblasti rovnosti žen a mužů:

- » Pekingská akční deklarace a platforma⁹⁾ přijatá v roce 1995 během 4. světové konference OSN o ženách,
- » Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí¹⁰⁾ (tzv. Istanbulská úmluva),
- » Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod¹¹⁾ byla ratifikována Československem 19. března 1992 a řeší mj. diskriminaci na základě pohlaví, a umožňuje se obracet na Evropský soud pro lidská práva.

⁸⁾ OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979* [online]. 1996 [cit. 2024-06-02]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

⁹⁾ UNITED NATIONS ENTITY FOR GENDER EQUALITY AND THE EMPOWERMENT OF WOMEN. *Fourth World Conference on Women* [online]. 1995 [cit. 2024-06-02]. Dostupné z: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>

¹⁰⁾ RADA EVROPY. *Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí* [online]. 2011 [cit. 2024-06-02]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16808e95e1>

¹¹⁾ RADA EVROPY. *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* [online]. 2021 [cit. 2024-06-02].

3.4 UPLATŇOVÁNÍ HLEDISKA ROVNOSTI ŽEN A MUŽŮ VE VŠECH RELEVANTNÍCH POLITIKÁCH

Za uplatňování hlediska rovnosti žen a mužů (z angl. **gender mainstreaming**) je základní nástroj v rámci státní správy pro snižování nerovností mezi muži a ženami. **Zodpovědnost státních zaměstnanců a zaměstnankyň je ho uplatňovat při jejich práci.** Gender mainstreaming představuje systematické začleňování genderového hlediska do všech fází tvorby veřejných politik - příprava, implementace, monitorování a hodnocení politik, regulačních opatření a finančních nástrojů. Přijetím Pekingské deklarace a akční platformy (signatářem je také Česko) se státy zavázaly k prosazování rovných příležitostí a zohledňování dopadů politik a opatření cílené na ženy a muže.

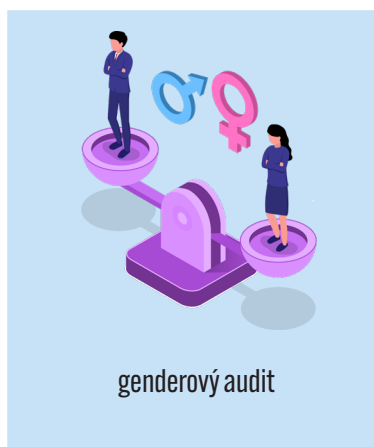
V praxi to znamená, že **od samého počátku přípravy** jakékoli vládní politiky **by měly být průběžně zohledňovány možné dopady na ženy a muže.** Na základě dostupných statistických dat a výzkumů je nutné vyhodnotit, jaká je životní situace, potřeby a očekávání žen a mužů v dané oblasti politiky. Dobrým příkladem gender mainstreamingu i nečekaných odvětvích je video Genderová rovnost a odklizení sněhu ve městě Karlskoga: [GM Sníh](#)¹²⁾.

Je-li jejich situace **odlišná**, zabíráme se příčinami těchto rozdílů včetně možného vlivu genderových stereotypů. Pokud tyto rozdíly znamenají **znevýhodnění jednoho z pohlaví** (např. tendenci nepřidělovat v rámci rozvodových řízení děti do péče mužům nebo v průměru nižší výdělky žen), by daná vládní politika měla **příspěk k narovnání tohoto stavu.**

Státní zaměstnanci a zaměstnankyně jsou tedy v procesu gender mainstreamingu zodpovědní za následující:

- » shromažďování a analýzu dat o situaci žen a mužů,
- » vyhodnocování dopadů politik na ženy a muže,
- » navrhování opatření k narovnání nerovností mezi ženami a muži.

Mezi nejčastěji využívané nástroje a metodiky k naplňování principu gender mainstreamingu patří:

Dostupné z: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ces

¹²⁾ ŽENY V POLITICE. *GM Sníh* [YouTube]. 2022 [cit. 2024-06-02]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=zn7B1Af_Q5Q&t=38s

ROZŠIŘUJÍCÍ LITERATURA

K rovnosti a zákazu diskriminace (hypertextové odkazy):

- [příručka Prevence sexuálního obtěžování ve státní správě | Vláda České republiky](#)
- [služební předpis nejvyššího státního tajemníka o pravidlech etiky státních zaměstnanců](#)

K rovnosti žen a mužů (hypertextové odkazy):

- [Koordinátor nebo koordinátorka rovnosti žen a mužů na rezortu](#)
- [E-learningový kurz Hodnocení dopadů regulace a vládních politik na rovnost žen a mužů](#)
- [Metodika hodnocení dopadů na rovnost žen a mužů pro materiály předkládané vládě České republiky](#)
- [Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády České republiky](#)
- [EIGE \(European Institute for Gender Equality\)](#)
- [Toolkit for Mainstreaming and Implementing Gender Equality 2023](#)

